

УДК 343.98:343.347

**О.А. Рівчаченко**, *ад'юнкт докторантури*  
*та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ*

## **СЛІДОВА КАРТИНА ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ЩОДО ОБЛАДНАННЯ, ПРИЗНАЧЕНОГО ДЛЯ НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН ТА ЇХ АНАЛОГІВ**

Надано характеристику слідової картини злочинів, вчинених щодо обладнання, призначеного для незаконного виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, згідно з визначеною класифікацією таких злочинів.

*Ключові слова:* наркотики, слідова картина злочину, обладнання, синтез, екстракція.

Дана характеристика следовой картины преступлений относительно оборудования, предназначенного для незаконного изготовления наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов, в соответствии с определенной классификацией таких преступлений.

The paper characterizes and classifies the crimes concerned with handling of equipment for illicit production of narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues.

Дії злочинця зазвичай зумовлюють певні зміни матеріальної обстановки, що є результатом підготовки, вчинення та приховування злочину. Виявлення та аналіз цих змін, зокрема наявних слідів злочину, дозволяє не лише визначити злочинний характер події, її наслідки, а й з'ясувати способи досягнення злочинної мети, що має важливе значення для всебічного, повного та об'єктивного дослідження усіх обставин злочинної події.

Термін «сліди злочину» належить одному з основоположників трасологічної науки Б.І. Шевченку [1]. У цілому сліди злочину є результатом взаємодії об'єктів живої та неживої природи, які потрапили у сферу злочинної діяльності, адже під час вчинення злочину об'єкти рухаються, контактують (стикаються) і відображають один одного внаслідок зміни їх ознак та властивостей [2].

Визначаючи структуру криміналістичної характеристики злочинів, В.Я. Тацій, М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та інші вчені термін «типові сліди злочину» розглядають більш широко, застосовуючи його до будь-яких змін середовища, які виникли у результаті вчинення злочину.

Загалом слідами є:

– зміни у речовій обстановці;

- сліди-відображення (сліди рук, ніг, транспорту, інструментів тощо);
- предмети — речові докази;
- ідеальні сліди (сліди пам'яті людини);
- запахові сліди і сліди-мікрочастинки [3, с. 194].

Слідова картина як обов'язковий елемент криміналістичної характеристики злочину є практичним інструментом і своєрідним орієнтиром у виборі напрямів його розкриття та розслідування. Термін «слідова картина» — поняття дещо умовне, близьке до поняття «слідова обстановка» або «інформаційне середовище», що містить як матеріальні, так і ідеальні відображення. Отже, слідова картина (слідова обстановка у широкому її розумінні) як елемент криміналістичної характеристики є абстрактною моделлю слідів злочину, що відображаються у матеріальному середовищі внаслідок його вчинення [4, с. 150—151].

Погоджуючись з В.С. Кузьмичовим і Г.І. Прокопенком, а також базуючись на результатах аналізу наукових праць, можна стверджувати, що типова слідова картина злочину в її широкій інтерпретації — це сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого злочину [5, с. 253], тобто це сукупність криміналістично значущої інформації про матеріальні та ідеальні сліди, що утворилися на місці події та відображають дії її учасників і обставини (місце, час, умови, спосіб) вчинення цієї події.

Як зазначає Є.Д. Лук'янчиков, у процесі пізнавальної діяльності з розкриття злочину першочерговим є дослідження його слідів (предметів, фактів), які у подальшому можуть стати судовими доказами, тобто сліди злочину — це джерело інформації для встановлення істини у справі [6, с. 52; 7, с. 14].

Слушною є думка В.І. Галагана стосовно того, що злочини, вчинені щодо обладнання, призначеного для незаконного виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (далі — наркотики), призводять до певних змін, які відбуваються в органічній та неорганічній природі [8, с. 2]. Такі зміни поділяють на матеріальні (що виникають як результат взаємодії різних об'єктів) та ідеальні (суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені в пам'яті людини).

Належне виявлення та фіксація слідів таких злочинів (як і будь-яких інших) має важливе значення для висунення версій щодо їх розслідування, осіб, які їх вчинили, підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій. А отже, дослідження слідової картини таких злочинів є доволі актуальним.

Слідова картина злочинів, вчинених у сфері обігу наркотиків, була предметом досліджень багатьох науковців. Цим дослідженням присвятили свої праці Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, В.І. Бояров, Т.В. Варфоломеев, В.М. Глібо, В.Г. Гончаренко, А.В. Іщенко, В.А. Журавель, Н.А. Запорощенко, І.І. Когутич, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.В. Пяковський, М.В. Салтевський, М.І. Скригонюк, А.В. Старушкевич, Ю.М. Черноус, В.Ю. Шепітько та ін. Проте питання слідової картини злочинів, вчинених щодо обладнання, призначеного для виготовлення (виробництва) наркотиків, досліджено не повною мірою.

Метою статті є надання характеристики слідової картини злочинів, вчинених щодо обладнання, призначеного для виготовлення наркотиків.

Диспозиція ст. 313 Кримінального кодексу України (далі — КК України) виокремлює такі діяння стосовно обладнання, призначеного для виготовлення (виробництва) наркотиків: викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння шляхом

шахрайства або зловживання службовим становищем, незаконне виготовлення, придбання, зберігання, передача чи продаж іншим особам [9]. Зрозуміло, що певному діянню відповідають певна слідова картина та певні особливості механізму слідоутворення. На думку О.В. Рубежанської, усі зазначені вище діяння стосовно обладнання, призначеного для незаконного виготовлення наркотиків, можна згрупувати так [10]:

- викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства;
- незаконне придбання чи виготовлення;
- незаконне зберігання.

Під час викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства обладнання, призначеного для незаконного виготовлення наркотиків, механізм утворення слідів є наслідком взаємодії злочинця з навколишньою матеріальною обстановкою. На місці вчинення злочину сліди залишають:

1) злочинець (сліди рук, ніг, зубів, губ, крові, слини, інших виділень і рідин людського організму, губної помади, мікрочастинок одягу і взуття, запахові сліди тощо);

2) знаряддя злочину:

– сліди підготовки до вчинення злочину (наприклад, пошкодження охоронної сигналізації); сліди проникнення у приміщення (наприклад, слід злому дверей чи вікон);

– сліди заволодіння майном (наприклад, документи на списання чи знищення обладнання під час його розкрадання);

– сліди перенесення (винесення) та перевезення обладнання; сліди приховування злочину.

З огляду на те, що слідова картина вчинення крадіжок, розбоїв, грабежів, вимагання, привласнення, заволодіння шляхом шахрайства доволі широко відображена у сучасній літературі з криміналістики, це питання не потребує детального розгляду.

Під час незаконного придбання чи незаконного виготовлення обладнання, призначеного для виготовлення наркотиків, на місці вчинення злочину може утворюватися така слідова картина:

– наявність обладнання чи його вузлів, деталей, агрегатів, пристроїв, приладів (далі — частини/компоненти), призначених для незаконного виготовлення наркотиків;

– сліди, що залишаються на обладнанні чи його частинах/компонентах у результаті проведення монтажних чи зварювальних робіт або його перероблення, створення, пайки тощо;

– наявність інструментів і пристроїв, які використовували під час незаконного виготовлення зазначеного обладнання чи його частин/компонентів (зварювальний апарат, дріль, шліфувальна машина, гайкові ключі, паяльник тощо);

– наявність залишків матеріалів, які були використані під час незаконного виготовлення обладнання чи його частин/компонентів, проведення зварювальних чи монтажних робіт, перероблення, пайки тощо (зокрема, монтажного клею, силіконової пасти, клейкої стрічки, резинових прокладок та їх обрізків, залізної стружки, битого скла тощо);

– LOG-файли та інша інформація, завантажена з мережі Інтернет, про способи виготовлення наркотиків і використання обладнання у цьому процесі, замовлення та придбання відповідного обладнання чи його частин/компонентів;

- чеки чи витратні накладні за результатами придбання частин/ компонентів обладнання через торгівельну мережу;

- записи у записних книжках, зошитах, на окремих аркушах, в комп'ютерах чи на інших електронних носіях інформації, в інформаційних системах з переліком обладнання чи його частин/компонентів, наркотиків, інших хімічних речовин, реактивів, які потрібно придбати для незаконного виготовлення наркотиків;

- кошти чи інші матеріальні цінності, отримані за результатами протиправної діяльності з обладнанням, призначеним для незаконного виготовлення наркотиків.

Залежно від обставин вчинення злочину про незаконне зберігання обладнання зазначеного призначення може свідчити така слідова картина:

- безпосереднє виявлення обладнання (його частин/компонентів), що використовували на будь-яких стадіях технологічного процесу виготовлення наркотиків;

- наявність специфічного запаху, нашарувань чи залишків (речовин або сухих осадів), пов'язаних з технологічним процесом виготовлення наркотиків на обладнанні чи його частинах/компонентах;

- наявність прекурсорів, хімічних реагентів, реактивів, інших речовин (кислот, лугів, дисциплінованої води тощо), які можна використовувати під час незаконного виготовлення наркотиків, а також предметів, у яких їх зберігають (бочки, каністри, бутлі, упаковки медичних препаратів тощо);

- наявність побутового обладнання, яке можна використовувати на окремих стадіях незаконного виготовлення наркотиків і під час інших операцій, пов'язаних із сушінням, подрібненням, зважуванням, розфасовкою зазначених речовин (СВЧ-печі, чайники, міксери, терези, сушильні лампи, жарові шафи, вентилятори, шланги, трансформатори тощо);

- наявність залишків (відходів) процесу синтезу (екстрагування) наркотиків і готових форм наркотиків синтетичного чи напівсинтетичного походження, особливо у великих та особливо великих розмірах (у формі рідини, порошку чи таблеток, у тому числі розфасованих та належно упакованих);

- наявність предметів, які залишаються після різних операцій, пов'язаних з процесом синтезу (екстрагування) наркотиків (залишки марлі, ватні тампони, використані експрес-тести, якими перевіряли дійсність наркотиків тощо);

- наявність протигазів, респіраторів, рукавичок, захисного одягу та інших предметів, на яких можуть бути виявлені сліди наркотиків та осіб, які їх одягали (рук, слини, губ, інших виділень і рідин людського організму тощо);

- наявність речовин, які слугують домішками для вже готових форм наркотиків, отриманих шляхом синтезу чи екстрагування (кофеїн, парацетамол, фруктоза, бите скло, цукрова пудра тощо);

- зразки та проби зі стелі, стін, засобів вентиляції, систем водопостачання та каналізації тощо;

- наявність літератури, записів у записних книжках, зошитах, на окремих аркушах, шматках паперу, в комп'ютерах чи на інших електронних носіях інформації, в інформаційних системах, пов'язаних з фармакологією та фармацевтикою, різними процесами синтезу (екстрагування) наркотиків (хімічні формули стадій процесу виготовлення, кількісні та якісні параметри хімічних речовин, реактивів і прекурсорів, необхідних для синтезу (екстракції) та інша інформація, пов'язана з незаконним обігом наркотиків);

– сховане обладнання чи залишки від знищеного обладнання або його частин/компонентів, які могли використовуватися для незаконного виготовлення наркотиків (наприклад, бите хімічне скло);

– наявність слідів рук на обладнанні, його частинах/компонентах, а також на зазначених вище різноманітних предметах та інших предметах, які виявлені на місці вчинення злочину.

Названі сліди є одночасно криміналістичними ознаками способів вчинення злочинів зазначеного спрямування. Вони можуть бути виявлені у житлових і підсобних приміщеннях підозрюваних, гаражах, за місцем їх роботи чи навчання (наприклад, у лабораторіях хімічних факультетів навчальних закладів тощо).

Як зазначалося вище, крім матеріальних слідів, у результаті вчинення злочинів можуть залишатися й ідеальні сліди — сліди у свідомості людини, які є специфічною формою вищого рівня психічного, цілеспрямованого, активного, вибіркового відображення, що здійснюється у чуттєво-раціональній формі, наслідком якого є формування відносно адекватного, суб'єктивно-об'єктивного «відбитка» — уявного образу в пам'яті людини, що базується на раніше сприйнятій інформації та є формою збереження відповідної інформації [11, с. 7].

Ідеальні сліди злочинів, пов'язаних з використанням обладнання, призначеного для виготовлення наркотиків, можуть бути в пам'яті свідків, осіб, які вчинили цей злочин чи причетні до нього. Їх отримують під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Отже, всі злочини щодо обладнання, призначеного для незаконного виготовлення наркотиків, диспозицію яких наведено у ст. 313 КК України, можна поділити на три групи, кожній з яких притаманна певна картина матеріальних типових слідів.

Наведена розгорнута характеристика слідової картини цих злочинів свідчить про широкий спектр слідової інформації, винайдення та вилучення якої є великою відправною точкою розслідування й у багатьох випадках визначає успіх розкриття злочинів зазначеної спрямованості.

### Список використаної та рекомендованої літератури

1. Шевченко Б.И. Научные основы современной трасологии / Б.И. Шевченко. — М. : Моск. юрид. ин-т, 1947. — 54 с.
2. Салтевський М.В. Криміналістика : підручник : у 2-х ч. / М.В. Салтевський. — Ч. 1. — Харків : КонСУМ ; Основа, 1999. — 416 с.
3. Настільна книга слідчого / [Панов М.І., Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. та ін.]. — К. : Вид. дім «Ін Юре», 2003. — 720 с.
4. Салтевський М.В. Навчально-довідковий посібник з криміналістики / Салтевський М.В., Лукашевич В.Г., Глібо В.М. — К. : ВІПОЛ, 1994. — 180 с.
5. Кузьмичов В.С. Криміналістика : навч. посіб. / В.С. Кузьмичов, Г.І. Прокопенко ; за заг. ред. В.Г. Гончаренка, Є.М. Моїсєєва. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — 368 с.
6. Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія / Є.Д. Лук'янчиков — К. : НАВСУ, 2005. — 360 с.
7. Лук'янчиков Є.Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / Є.Д. Лук'янчиков. — К., 2005. — 36 с.
8. Галаган В.И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09

«Уголовный процесс та криминалистика ; судебная экспертиза» / В.И. Галаган. — К., 1992. — 20 с.

9. *Кримінальний кодекс України*. : станом на 24 лист. 2015 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page12?text=367>.

10. *Рубежанська О.В.* Класифікація слідів використання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин / О.В. Рубежанська // Митна справа. — 2014. — № 4. — Ч. 2. — С. 269—272.

11. *Затенацький Д.В.* Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / Д.В. Затенацький. — Харків, 2008. — 20 с.

12. *Селиванов Н.А.* Криминалистическая характеристика убийств, совершенных по найму : пособ. для следов. / Н.А. Селиванов. — М. : Лига Разум, 1998. — 224 с.